

UOT 371

Gülzar Bəhram qızı Məmmədova

*Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin
Quba filialının Humanitar elmlər kafedrasının laborantı*

Vəfa İlqar qızı Bayramova

*Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin
Quba filialının Riyaziyyat və informatika kafedrasının laborantı
<https://orcid.org/0009-0003-1067-6485>*

TƏLİM PROSESİNDƏ KİÇİK YAŞLI MƏKTƏBLİLƏRİN MƏNƏVİ TƏRBIYƏSİNİN TƏŞKİLİ TƏCRÜBƏSİNDƏN

Гюльнар Бахрам гызы Мамедова

*лаборант кафедры Гуманитарных наук Губинского филиала
Азербайджанского Государственного Педагогического Университета*

Вафа Ильгар гызы Байрамова

*лаборант кафедры Математики и информатики Губинского филиала
Азербайджанского Государственного Педагогического Университета*

ИЗ ОПЫТА ОРГАНИЗАЦИИ НРАВСТВЕННОГО ВОСПИТАНИЯ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ

Gulnar Bahram Mammadova

*Azerbaijan State Pedagogical University
laboratory assistant at the department of Humanities of Guba branch*

Vafa Ilgar Bayramova

*Azerbaijan State Pedagogical University
laboratory assistant at the department of Mathematics and Informatics of the Guba branch*

THE EXPERIENCE OF ORGANIZING JUNIOR SCHOOL CHILDREN'S MORAL UPBRINGING OF DURING THE TRAINING PROCESS

Xülasə. Şagirdlər təhsil ocağında təkcə biliklər qazanmır, eyni zamanda tərbiyə alırlar. Deməli, ümumtəhsil məktəbinin başlıca vəzifəsi həm də məktəblilərin tərbiyəsi, o cümlədən mənəvi tərbiyəsi üzrə iş aparmasıdır. İbtidai siniflərdə tədris olunan fənlərin demək olar ki, hər birinin şagirdlərdə mənəvi keyfiyyətləri formalaşdırmaq və inkişaf etdirmək baxımından zəngin imkanları vardır. Məqalədə təlim prosesində kiçikyaşlı məktəblilərin mənəvi tərbiyəsinin təşkili məsələlərindən danışılır. Azərbaycan dili və Həyat bilgisi fənlərinin materialları əsas götürülür.

Açar sözlər: *təlim prosesi, mənəvi tərbiyə, mənəvi tərbiyənin təşkili, mənəvi keyfiyyətlər, kiçik yaşlı məktəblilər*

Резюме. Учащиеся не только получают знания в учебном заведении, но и воспитываются. Поэтому основной задачей общеобразовательной школы является проведение работы по воспитанию школьников, в том числе по их нравственному воспитанию. Практически каждый из предметов, преподаваемых в начальных классах, обладает богатыми возможностями в плане формирования и развития нравственных качеств учащихся. В статье говорится о вопросах организации нравственного воспитания младших школьников в процессе обучения. За основу взяты материалы предметов Азербайджанский язык и Познание мира.

Ключевые слова: *учебный процесс, нравственное воспитание, организация нравственного воспитания, нравственные качества, школьники младшего возраста*

Summary. Pupils not only gain knowledge at the educational institution, but also receive an upbringing. Therefore, the main task of a comprehensive school is to carry out work on the upbringing of schoolchildren, including their moral upbringing. Almost every subject taught in primary school has rich opportunities in terms of the formation and development of moral qualities of students. The article talks about the issues of organizing the junior schoolchildren's moral upbringing in the teaching process. The basis is taken from materials from the subjects of the Azerbaijani language and knowledge of life

Key words: *educational process, moral upbringing, organization of moral upbringing, moral qualities, junior schoolchildren*

İbtidai təhsil ümumtəhsil sistemində ilkin pilləni təşkil edir və özünəməxsus rola malikdir. Böyüyən nəslin təşəkkül tapıb formalaşmasında, təhsillənməsində, tərbiyələnməsində ailə ilə yanaşı məktəb də əhəmiyyətli yer tutur. Şagird məktəbdəki başlıca bilik, bacarıq və vərdislərə məhz IIV siniflərdə yiyələnir. Bu sinifləri məktəblilərin təhsillənmə, tərbiyələnmə və inkişafetməsinin təməli hesab etmək mümkündür. İbtidai siniflərdə necə oxuması, özünü necə aparması sonrakı siniflər üçün də baza, əsas rolunu oynayır.

Şagirdlər təhsil ocağında təkcə biliklər qazanmır, eyni zamanda tərbiyə alırlar. Deməli, ümumtəhsil məktəbinin başlıca vəzifəsi həm də məktəblilərin tərbiyəsi, o cümlədən mənəvi tərbiyəsi üzrə iş aparmasıdır. "Təhsil haqqında" Azərbaycan Respublikasının qanununun 4-cü maddəsinə ölkəmizdə təhsilin əsas məqsədi aşağıdakı kimi müəyyənləşdirilmişdir: "1) Azərbaycan dövləti qarşısında öz məsuliyyətini dərk edən, xalqının milli ənənələrinə və demokratiya prinsiplərinə, insan hüquqları və azadlıqlarına hörmət edən, vətənpərvərlik və azərbaycançılıq ideyalarına sadıq olan, müstəqil və yaradıcı düşünən vətəndaş və şəxsiyyət yetişdirmək;

2) milli-mənəvi və ümumbəşəri dəyərləri qoruyan və inkişaf etdirən, geniş dünyagörüşünə malik olan, təşəbbüsləri və yenilikləri qiymətləndirməyi bacaran, nəzəri və praktik biliklərə yiyələnən, müasir təfəkkürlü və rəqabət qabiliyyətli mütəxəssis-kadrlar hazırlamaq;

3) sistemləşdirilmiş bilik, bacarıq və vərdislərin mənimsənilməsinə və ixtisasın daim artırılmasını təmin etmək, təhsilalanları ictimai həyata və səmərəli əmək fəaliyyətinə hazırlamaq" (1).

İbtidai siniflərdə tədris olunan fənlərin demək olar ki, hər birinin şagirdlərdə mənəvi keyfiyyətləri formalaşdırmaq və inkişaf etdirmək, mənəvi tərbiyə üzrə işin aparılması baxımından zəngin imkanları vardır.

Mənəvi tərbiyə nədir? Prof. A.N. Abbasov yazır: "İnsanın aqlını, təfəkkürünü inkişaf etdir-

mək (*əqli tərbiyə*) nə qədər vacibdirsə, şəxsiyyətin mənəvi aləminin, mənəviyyatının, müsbət əxlaqi keyfiyyətlərinin formalaşdırılması bir o qədər mühüm və zəruridir. ...Mənəvi tərbiyə dedikdə, şagirdlərin şüuruna, hiss və duyğularına davranışına sistemli məqsədyönlü, mütəşəkkil təsir göstərməklə onlarda əxlaqi keyfiyyətlərinin, vətəndaşlıq yetkinliyinin, fəal həyat mövqeyinin formalaşdırılması başa düşülür. Bu isə mənəvi inkişafa şərait yaradır" (2, s. 273).

Biz I-IV siniflərin Azərbaycan dili dərsləri ilə tanış olduq. II sinfin dərslərində "Yaxşılıq" mətni var. Hekayənin məzmunu belədir: Elxan yaxşı bir iş görmək istəyir. Amma bilmir ki, həmin iş nədən ibarət olmalıdır. Bilməyərək, düşünmədən yaxşı işləri bir kənara qoyur. Yəni?

1-ci şagird: – Balaca Leyla Elxanın onunla oynamasını istəyir. Elxan onunla oynamır.

2-ci şagird: – Nənəsi Elxana toyuqlara dən verməyi tapşırır. Lakin Elxan işinin olduğunu bəhanə gətirərək, toyuqlara dən vermir.

3-cü şagird: – Toplan quyuğunu bulayabulaya Elxana yaxınlaşır. Hiss olunur ki, o, su istəyir. Elxan ona əhəmiyyət vermir.

Bütün bu yaxşılıqları etməyərək, yaxşılıq etmək barədə fikirləşir. Tapa bilmir. anasından soruşur:

"– Anacan, yaxşı iş görmək üçün nə etmək lazımdır?

Anası gülümsəyib dedi:

– Leyla ilə oynaya bilərsən. Toyuqları yemləyə, Toplana su verə bilərsən". (3, s. 58-59).

Yalnız bundan sonra Elxan yaxşılığın nə demək olduğunu anlayır.

Müəllim ümumiləşmə aparır:

– Uşaqlar, yaxşılıq, xeyirxahlıq mənəvi keyfiyyətlər arasında özünəməxsus yer tutur. Bizim hər birimiz insanlara fayda verməyə, yaxşılıq etməyə çalışmalıyıq. Yaxşılıq heç zaman itmir, nə zamansa adamın özünün, onun övladlarının qarşısına çıxır.

Şagirdlər II sinifdə eyni zamanda “Balaca məktəbli” şeiri ilə tanış olurlar. Uşaq divarı tabaşirlə yaza-yaza evə sarı gedir. Birdən səs eşidir: “Necə gözəl xəttin var”. Balaca məktəbli geri döndükdə öz müəllimini görür. Başa düşür ki, müəllim “Necə gözəl xəttin var” deməklə onun hərəkətini təqdir etmir, əslində ona irad tutur. O, öz səhvini başa düşür, utanır: “

O tutduğu bu işdən

Utandı birdən-birə.

Tabaşiri əlindən

Yavaşca saldı yerə (3, s. 64)

III sinfin “Azərbaycan dili” dərslində “Dünyanı dəyişmək istəyən qız” mətni var. Dərsdə həmin mətnlə yaxından tanış olan şagirdlər fikir yürüdürlər.

1-ci şagird: Güclü külək əsdiyindən dənizin dalğaları çoxlu balığı sahilə atmışdı. Səhər tezdən atası ilə dəniz sahilinə gələn Aygün qumlu sahilə çabalayan balıqları görüb onlara yazığı gəlir. Aşağı əyilib bir-bir onları dənizə atır. Atası onun hərəkətini təqdir etsə də, öz fikrini bildirir:

– Qızım, sahilə nə qədər balıq var. Sənin əziyyətin heç nəyi dəyişməyəcək.

Aygün əyilib yerdən növbəti balığı götürdü və dedi:

– Yox, ata, mənim əziyyətim bu balıq üçün hər şeyi dəyişəcək.

Aygün bunu deyib əlindəki balığı dənizə atdı. Ata gülümsəyib qızının başını sığalladı” (4, s.7).

1-ci şagird: Bu hekayətdə Aygünə məxsus müsbət keyfiyyətlər diqqət mərkəzinə gətirilir.

2-ci şagird: Aygün – rəhmildir. Güclü küləyin təsirindən dəniz kənarındakı qumun üzərinə düşmüş balıqlara yazığı gəlir. Deməli, o, qayğıkeşdir. İstəmir ki, onlar məhv olsunlar, həyatları yarımçıq qalsın.

3-cü şagird: Atası Aygünə deyəndə ki, “Sənin əziyyətin heç nəyi dəyişməyəcək”, o zaman qızın cavabı belə olur: “Ata, mənim əziyyətim bu balıq üçün hər şeyi dəyişəcək”.

4-cü şagird: Ata qızının hərəkətini bəyənir.

Kiçikyaşlı məktəblilərin mənəvi keyfiyyətlərinin inkişaf etdirilməsində Həyat bilgisi fənni özünəməxsus rola malikdir. I-IX siniflərin Həyat bilgisi dərslərində bu baxımdan zəngin materiallar, mövzular vardır. I sinfin dərslərində “Mən azərbaycanlıyam”, “Ünsiyyət”, “İntizam”, “Mən və yoldaşlarım”; II sinfin dərslərində “Nəzakət qaydaları”, “Yaxşı xüsusiyyətlər”, “Yanlı

davranışlar”; III sinfin dərslərində “Ünsiyyət mədəniyyəti”, “Müsbət və mənəvi xüsusiyyətlərimiz”, “Fövqəladə hallarda davranış qaydaları”; IV sinfin dərslərində “Mənəvi keyfiyyətlərimiz”, “Mənəvi borc”, “Dini dəyərlər” və s. mövzular nümunə göstərilə bilər.

I sinifdə “Mən azərbaycanlıyam” mətni ilə (5, s. 14) tanışlıq zamanı ilk növbədə yüksək mənə kəsb edən “8 noyabr – Zəfər günüdür” sözləri diqqət mərkəzinə gətirilir. Məktəblilər “8 noyabrda biz hansı bayramı qeyd edirik?”, “Həmin bayram necə əmələ gəlib?” suallarına cavab verirlər.

Birincilər böyük həvəslə, ruh yüksəkliyi ilə 44 günlük müharibədə qazandığımız tarixi qələbədən, Azərbaycan Respublikası Prezidenti, Ali Baş Komandan cənab İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə Azərbaycan ordusunun ermənistanda ordusunu darmadağın etməsindən, torpaqlarımızı düşmənlərdən tapdaqından xilas etməsindən söz açirlər.

Beləliklə, dərsdə mənəvi tərbiyənin mühüm tərkib hissəsi olan vətənpərvərlik, hərbi vətənpərvərlik tərbiyəsi üzrə iş aparılır. Kiçikyaşlı məktəblilərin vətənpərvərlik, yurdsevərlik, düşmənlə nifrət, Vətənin müdafiəsi, torpaqlarımızın qorunması uğrunda mübarizlik hissləri inkişaf edir.

Məktəblilərlə mənəvi tərbiyə istiqamətində iş aparılarkən təhsilçilər də mənəvi keyfiyyətlərin, mənəvi simanın, mənəvi cəhətdən sağlamlığın, əxlaqı saflığın nə demək olduğunu bilməlidirlər. Şagirdlər IV sinifdə Həyat bilgisi fənni üzrə digər mövzularla yanaşı eyni zamanda “Mənəvi keyfiyyətlərimiz” mövzusu ilə tanış olurlar. Öyrənirlər ki, “İnsan ağılı, nitqi, düşünmə bacarığından başqa həm də mənəvi keyfiyyətləri digər canlılardan fərqlənir. Mənəvi keyfiyyətləri müsbət və mənfi xüsusiyyətlərin toplusudur. Onlar bizim davranışımıza, başqalarına münasibətimizə, hadisələrə yanaşmağımıza da təsir göstərir. Vətənpərvərlik, dürüstlük, vicdanlı olmaq, ailə qarşısında məsuliyyət hiss etmək, insanlara hörmətlə yanaşmaq, yaşlıların və özündən kiçiklərin qayğısına qalmaq müsbət mənəvi keyfiyyətlərdir... Laqeydlik, xəsislik, sevgisizlik, hörmətsizlik isə insanın mənfi keyfiyyətləridir” (8, s. 58).

Bu şəkildə aparılmış məqsədyönlü, sistemli iş, ayrı-ayrı fənlərin və mövzuların tərbiyələndirici, inkişafetdirici və təhsilləndirici imkanlarının nəzərə alınması kiçikyaşlı məktəblilə

rin Vətənimizə, cəmiyyətimizə ləyaqətli insanlar kimi yetişmələrinə öz köməyini göstərir.

Problemin aktuallığı. Məqalədə mənəvi təkmilləşmə, əxlaqi saflıq kimi məsələlərdən danışılır.

Problemin yeniliyi. Məqalədə təlim prosesində kiçikyaşlı məktəblilərin mənəvi tərbiyəsinin təşkili məsələləri diqqət mərkəzinə gətirilir.

Problemin praktik əhəmiyyəti. Məqalə gənc tədqiqatçılar üçün faydalı olacaqdır.

Ədəbiyyat:

1. “Təhsil haqqında” Azərbaycan Respublikasının qanunu. – Bakı: Hüquq ədəbiyyatı, – 2009.
2. Abbasov, A.N. Pedaqogika: Orta ixtisas məktəbləri üçün dərs vəsaiti / A.N. Abbasov. – Bakı: Mütərcim, – 2015.
3. İsmayılov, R. Azərbaycan dili (dövlət dili): Ümumi təhsil məktəblərinin 2-ci sinifləri üçün dərslik / R. İsmayılov, Ü. Nurullayeva, A. Rüstəmov. Bakı, 2021.
4. Azərbaycan dili (tədris dili): Ümumi təhsil məktəblərinin 3-cü sinifləri üçün dərslik. / R. İsmayılov, Ü. Nurullayeva, Ş. Zahidova, İ. Bayramova [və b.] – Bakı, 2022.
5. Həyat bilgisi: I sinif dərslisi. / E. Yunusov, G. Mehdiyeva, E. Kazımzadə [və b.] – Bakı: Şərq-Qərb, – 2023.
6. Cabbarlı, N. Həyat bilgisi: II sinif dərslisi. / N. Cabbarlı, H. Abbasova, S. Məmmədova. – Bakı: Şərq-Qərb, – 2021.
7. Cabbarlı, N. Həyat bilgisi: III sinif dərslisi. / N. Cabbarlı, K. Mahmudova, F. Əzizova. – Bakı: Şərq-Qərb, – 2022.
8. Cabbarlı, N. Həyat bilgisi: IV sinif dərslisi. / N. Cabbarlı, K. Mahmudova, F. Əzizova. – Bakı: Şərq-Qərb, – 2023.

E-mail: pedkafedraquba@gmail.com
vafa.bayramova.2017@mail.ru

Rəyçilər: *ped.ü.fəls.dok.* **L.A. Məmmədli,**
ped.ü.fəls.dok., dos. **N.Ş. Muradova**
Redaksiyaya daxil olub: 16.10.2023